

**Ομιλία του Διοικητή της Τράπεζας της Ελλάδος
κ. Γεώργιου Α. Προβόπουλου
στην εκδήλωση για την παρουσίαση των βιβλίων
«Ιστορία της Τράπεζας της Ελλάδος 1928-2008»**

και

«Το Χρονικό της Μεγάλης Κρίσης - Η Τράπεζα της Ελλάδος 2008-2013»

Τετάρτη 11 Ιουνίου 2014

Ώρα 12.00, Αίθουσα Γενικών Συνελεύσεων

Το Χρονικό της Κρίσης αποτελεί συλλογική εργασία των στελεχών της Τράπεζας της Ελλάδος. Θέλω κατ' αρχάς να ευχαριστήσω όσους και όσες συνέβαλαν στη συγγραφή του τόμου αυτού. Πέρα όμως από τη συγγραφή του κειμένου, κατεξοχήν συλλογική δουλειά χρειάστηκε για την επιτυχή αντιμετώπιση της ίδιας της κρίσης.

Σκοπός του βιβλίου είναι να καταγραφεί η πλούσια και πυκνή δράση της Τράπεζας της Ελλάδος, την περίοδο 2008-2013. Η περίοδος αυτή αποτελεί αναμφίβολα τομή στην ιστορία της σύγχρονης Ελλάδος. Σε κρίσιμες και οριακές περιόδους όπως αυτή, οι αποφάσεις που λαμβάνονται και η πολιτική που εφαρμόζεται είναι επίσης κρίσιμες και οριακές. Στις αποφάσεις αυτές η Τράπεζα της Ελλάδος συμμετείχε, άλλοτε άμεσα και άλλοτε έμμεσα, διαδραματίζοντας σημαντικό ρόλο τόσο στο εσωτερικό της χώρας όσο και στο πλαίσιο του Ευρωσυστήματος.

Το Χρονικό δεν φιλοδοξεί βεβαίως να συναγωνιστεί βιβλία οικονομικής ιστορίας που θα γραφτούν στο μέλλον για να εξιστορήσουν και να ερμηνεύσουν την μεγάλη κρίση της ελληνικής οικονομίας. Η απόσταση άλλωστε από τα γεγονότα είναι μικρή και δεν επιτρέπει τη διεξαγωγή αντικειμενικής ιστορικής έρευνας. Γι' αυτό, η δική μας εξιστόρηση περιορίζεται κυρίως στις αποφάσεις, πράξεις και δημόσιες παρεμβάσεις της Τράπεζας που αποδίδουν τη δική μας, θεσμική, ερμηνεία για το τι οδήγησε στην κρίση, ποιες κρίσιμες αποφάσεις χρειάστηκε να ληφθούν για την αντιμετώπισή της και ποια ήταν η συνεισφορά της Τράπεζας της Ελλάδος στην έξοδο από αυτή.

Ο ρόλος της Τράπεζας της Ελλάδος περιλαμβάνει κυρίως: πρώτον, τη συμμετοχή στο Ευρωσύστημα και τις αποφάσεις της ΕΚΤ με ευθύνη για την εφαρμογή της νομισματικής πολιτικής στην Ελλάδα, και δεύτερον, την εποπτεία του τραπεζικού συστήματος, με στόχο την προστασία της χρηματοπιστωτικής σταθερότητας. Στο δεύτερο ιδιαίτερα πεδίο, που αφιερώνεται μεγάλο μέρος του βιβλίου, η Τράπεζα της Ελλάδος αντιμετώπισε τεράστιες προκλήσεις στην περίοδο της κρίσης. Χρειάστηκε γι' αυτό σε πολλές περιπτώσεις να δράσει άμεσα και αποφασιστικά, κάτω μάλιστα από ασφυκτικά πιεστικές συνθήκες.

Η Τράπεζα επιδίωξε επίσης στη διάρκεια της κρίσης να ενισχύσει το συμβουλευτικό της ρόλο προς την κοινωνία, η οποία δεχόταν καταιγισμό αντιφατικών πληροφοριών από το εσωτερικό και το εξωτερικό, με αποτέλεσμα να προκαλείται σύγχυση και να εντείνεται η αβεβαιότητα. Μέσα από τις εκθέσεις, τις ομιλίες και τις συνεντεύξεις μας προσπαθήσαμε να παρουσιάσουμε με απλό και εύληπτο τρόπο τα πραγματικά δεδομένα. Να διαλύσουμε παρεξηγήσεις και να πληροφορήσουμε την κοινωνία για τις διαθέσιμες επιλογές και τις συνέπειές τους.

Το βιβλίο παρουσιάζει αναλυτικά τις δημόσιες παρεμβάσεις-τοποθετήσεις της Τράπεζας στη διάρκεια της κρίσης και περιγράφει τις δικές της ενέργειες για τη διαφύλαξη της χρηματοπιστωτικής σταθερότητας. Παρέχει αναλυτικές πληροφορίες για την ενισχυμένη τραπεζική εποπτεία που ασκήθηκε σ' αυτή την ιδιαίτερα απαιτητική περίοδο, για τη διαχείριση χρηματικού και την παροχή ρευστότητας στο τραπεζικό σύστημα, για την εφαρμογή μέτρων εξυγίανσης κι εκκαθάρισης

πιστωτικών ιδρυμάτων και για τη στρατηγική αναδιάταξης του τραπεζικού συστήματος.

Μέσα σε μια ολιγόλεπτη ομιλία, αδυνατώ φυσικά να καλύψω όλο το φάσμα των ενεργειών μας στη διάρκεια της κρίσης. Θα ήθελα ωστόσο να σταθώ και να αναλύσω τρία σημεία: Το πρώτο αφορά την ερμηνεία της Τράπεζας της Ελλάδος για το τι προκάλεσε την κρίση. Το δεύτερο αφορά τις βασικές της θέσεις ως προς τις κατευθυντήριες γραμμές εξόδου από την κρίση. Το τρίτο θέμα αφορά τις ενέργειές μας για τη διαφύλαξη της χρηματοπιστωτικής σταθερότητας.

1. Τι προκάλεσε την κρίση

Η Τράπεζα της Ελλάδος αντιμετώπισε την κρίση εκτιμώντας κατ' αρχάς τα γενεσιουργά αίτια. Τα αίτια βεβαίως προϋπήρχαν, αναδείχθηκαν όμως με ιδιαίτερη οξύτητα μετά το 2008. Το 2001 οι προσδοκίες ήταν πως η ένταξη της χώρας στον σκληρό πυρήνα των ευρωπαϊκών οικονομιών θα ήταν ο καταλύτης που θα επιτάχυνε την πραγματική σύγκλιση με τις προηγμένες ευρωπαϊκές χώρες. Δυστυχώς οι προσδοκίες δεν επαληθεύθηκαν. Στα χρόνια που ακολούθησαν, η οικονομική ανάπτυξη βασίστηκε κυρίως στην κατανάλωση έναντι της αποταμίευσης και της επένδυσης, ενώ εκδηλώνονταν έντονες αντιδράσεις στις όποιες απόπειρες αλλαγής κατεστημένων δομών. Οι δημόσιες δαπάνες αυξάνονταν σταθερά, ενώ τα έσοδα ήταν αδύνατο να τις παρακολουθήσουν, οδηγώντας σε διογκωμένα ελλείμματα και σε ιστορικά υψηλό δημόσιο χρέος παρά τα πρωτόγνωρα χαμηλά επιτόκια. Το πολιτικό σύστημα δίσταζε να αναλάβει αποφασιστικές μεταρρυθμιστικές πρωτοβουλίες. Η χώρα απολάμβανε τα οφέλη του ενιαίου νομίσματος, χωρίς να δείχνει σεβασμό για τις υποχρεώσεις που συνεπαγόταν η συμμετοχή στη νομισματική ένωση.

Οι στρεβλώσεις στο οικονομικό πρότυπο που ακολουθούσε η χώρα είχαν επισημανθεί επανειλημμένα από την Τράπεζα της Ελλάδος. Οι προειδοποιήσεις όμως δεν εισακούονταν. Η χώρα συνέχιζε να πορεύεται αμέριμνα, δανειζόμενη και σωρεύοντας χρέη, για να καταναλώνει όλο και περισσότερα προϊόντα και υπηρεσίες, που η ίδια δεν παρήγε. Με την εκδήλωση της παγκόσμιας χρηματοπιστωτικής κρίσης, το διεθνές περιβάλλον επιδεινώθηκε δραματικά και οι χώρες με μεγάλες διαρθρωτικές ανισοροπίες υπέστησαν τα σοβαρότερα πλήγματα. Από τα τέλη του 2008 η Τράπεζα της Ελλάδος προειδοποιούσε ότι η κρίση που ερχόταν και στην Ελλάδα θα ήταν βαθιά και διαρθρωτική. Και τόνιζε ότι η υπέρβασή της θα απαιτούσε μακρά, μεθοδική και επίπονη προσπάθεια, καθώς έπρεπε να αντιμετωπιστούν επειγόντως ανισοροπίες και δομικές αγκυλώσεις, που είχαν συσσωρευθεί από χρόνια.

Από τα τέλη του 2008 ήταν ήδη φανερό ότι έπρεπε να εφαρμοστεί ένα πολυετές πρόγραμμα για τη μείωση του δημόσιου ελλείμματος, τον έλεγχο της δυναμικής του χρέους και την πραγματοποίηση εκτεταμένων διαρθρωτικών αλλαγών για την ενίσχυση της αδύναμης ανταγωνιστικότητας της οικονομίας. Οι πολιτικές που υιοθετήθηκαν ωστόσο ήταν άτολμες, παρά το γεγονός ότι οι αγορές άρχισαν να κινούνται σ' ένα πλαίσιο συνολικής επανεκτίμησης του πιστωτικού κινδύνου, που δεν απέκλειε πλέον και τη χρεοκοπία της χώρας. Έτσι, έθεταν νέους επαχθέστερους όρους δανεισμού.

Στις αρχές του 2010 κατέστη πλέον αδύνατο τα ελλείμματα να χρηματοδοτηθούν από τις αγορές. Η διεθνής χρηματοπιστωτική κρίση μεταλλάσσόταν στην Ελλάδα σε κρίση δημόσιου χρέους. Τον Απρίλιο του 2010, η ελληνική κυβέρνηση απηύθυνε στις χώρες της ζώνης του ευρώ και στο ΔΝΤ αίτημα χρηματοδοτικής στήριξης και το Μάιο υπογράφηκε το πρώτο Μνημόνιο. Εγκαινιάστηκε έτσι μια πορεία απότομης

προσαρμογής, προκειμένου να αποφευχθεί η χρεοκοπία και να τεθούν οι βάσεις για την επάνοδο της οικονομίας σε κατάσταση ισορροπίας.

Η πορεία αυτή, που σήμερα βρίσκεται σε προχωρημένο στάδιο, δεν ήταν ούτε ευθύγραμμη ούτε εύκολη. Δεν ήταν εξάλλου βέβαιο εξαρχής ότι η χώρα θα είχε τη δυνατότητα να προσαρμοστεί συντεταγμένα. Γι' αυτό συχνά η έξοδος από το ευρώ προβαλλόταν ως επικείμενη, ή αναπόφευκτη. Κρίσιμες διακυμάνσεις υπήρξαν εξάλλου και ως προς την οικονομική πολιτική που εφαρμόστηκε. Η τελευταία ταλαντεύθηκε ανάμεσα στη συνεπή εφαρμογή του προγράμματος προσαρμογής και τη διστακτικότητα λόγω πολιτικού κόστους. Στο κλίμα αυτό, χρειάστηκε να γίνουν τροποποιήσεις στις αρχικές συμφωνίες με τους εταίρους, για να αντιμετωπιστούν οι συνέπειες των κατά καιρούς καθυστερήσεων ή των λανθασμένων αρχικών προβλέψεων.

Η κατάρρευση και η έξοδος από τη ζώνη του ευρώ ευτυχώς αποτράπηκαν, χάρη στην επιλογή της κοινωνίας να υποστηρίξει την ευρωπαϊκή προοπτική της χώρας, τη στήριξη των εταίρων και τις προσπάθειες διαδοχικών κυβερνήσεων. Έτσι, μπορούμε σήμερα να προσβλέπουμε με μεγαλύτερη εμπιστοσύνη στο μέλλον και να προσδοκούμε ότι η οικονομία θα ανακάμψει και, υπό προϋποθέσεις, θα εισέλθει σ' ένα νέο, ενάρετο, κύκλο.

Το οικονομικό και κοινωνικό κόστος της προσαρμογής ήταν και είναι ακόμη μεγάλο. Οι θυσίες των πολιτών υπήρξαν ιδιαίτερα επώδυνες. Οι απώλειες όμως στην παραγωγή, την απασχόληση και τα εισοδήματα ήταν το τίμημα που απαιτήθηκε προκειμένου να αποτραπεί η κατάρρευση της οικονομίας. Αν δεν αποτρεπόταν αυτή η κατάρρευση, οι απώλειες θα ήταν κατά πολύ μεγαλύτερες. Ενδεχόμενη έξοδος από το ευρώ, όπως είχα αναφέρει σε συνέντευξή μου, θα άνοιγε τις πύλες της κολάσεως.

2. Κατευθυντήριες γραμμές για την υπέρβαση της κρίσης

Στη σημερινή ευνοϊκότερη για τη χώρα συγκυρία η ανάκαμψη φαίνεται προ των πυλών. Το έτος 2014 σηματοδοτεί την ανακοπή μιας βαθιάς και παρατεταμένης ύφεσης. Η προσαρμογή της οικονομίας δεν έχει βέβαια ολοκληρωθεί. Καθώς όμως φαίνεται να κλείνει θετικά ο πρώτος δύσκολος κύκλος, αξίζει να αποτιμήσουμε πράξεις και παραλείψεις, κυρίως όμως να αντλήσουμε διδάγματα για το μέλλον.

Οι θέσεις της Τράπεζας για την έξοδο από την κρίση εκφράστηκαν με βάση μια σειρά από κατευθυντήριες γραμμές, που αποτυπώνονται στα δημοσιευμένα κείμενά της και αναλύονται λεπτομερώς στο βιβλίο. Οι κατευθυντήριες αυτές γραμμές συνοψίζονται στα ακόλουθα:

- Πρώτον, η Ελλάδα πρέπει να καταβάλει κάθε δυνατή προσπάθεια για να παραμείνει στη ζώνη του ευρώ και να αποφύγει τη χρεοκοπία, που θα είχε ανυπολόγιστες οικονομικές και κοινωνικές συνέπειες.
- Δεύτερον, το Πρόγραμμα Προσαρμογής και οι συμφωνίες με τους εταίρους εξασφαλίζουν τη χρηματοδότηση της οικονομίας. Χωρίς αυτά η χρεοκοπία θα ήταν αναπόφευκτη. Γι' αυτό πρέπει να εφαρμόζονται με συνέπεια. Οι όροι άλλωστε των Προγραμμάτων αφορούν, σε μεγάλο βαθμό, αλλαγές που έπρεπε να είχαν εφαρμοστεί πριν από πολλά χρόνια.
- Τρίτον, για να επανέλθει η χώρα στην ανάπτυξη, διασφαλίζοντας την ευρωπαϊκή της προοπτική, έπρεπε να εξαλείψει τις δημοσιονομικές ανισορροπίες, να βελτιώσει την ανταγωνιστικότητα και να ενισχύσει την εξωστρέφεια της οικονομίας, να εκσυγχρονίσει το κράτος, να καταστήσει ανταγωνιστική τη λειτουργία των αγορών και να περιορίσει το βάρος του δημόσιου χρέους. Η Ελλάδα χρειάζεται επίσης ένα νέο εξωστρεφές πρότυπο ανάπτυξης.

- Τέταρτον, η δημοσιονομική προσαρμογή πρέπει να στηριχθεί κατά κύριο λόγο στην εκλογίκευση των δαπανών. Τα έσοδα οφείλουν να ενισχυθούν με περιορισμό της φοροδιαφυγής και διεύρυνση της φορολογικής βάσης, ώστε να γίνει εφικτή στη συνέχεια η αναγκαία μείωση των φορολογικών συντελεστών και της φορολογικής επιβάρυνσης.
- Πέμπτον, η ιστορική πρόκληση που αντιμετωπίζει η χώρα επιβάλλει τη μέγιστη δυνατή συσπείρωση πολιτικών και κοινωνικών δυνάμεων, την εθνική συνεννόηση και την ευρύτερη δυνατή σύγκλιση.
- Τέλος, τα προγράμματα προσαρμογής αποτελούν αναγκαία συνθήκη για την έξοδο από την κρίση, όχι όμως και επαρκή. Για το ριζικό αναπροσανατολισμό της οικονομίας προς ένα νέο πρότυπο, απαιτείται ολοκληρωμένο Εθνικό Σχέδιο για την ανάπτυξη, με μακρόπνοη στόχευση και συνεπή εφαρμογή.

Με γνώμονα αυτές τις κατευθυντήριες γραμμές, άσκησε η Τράπεζα της Ελλάδος τη θεσμική της δραστηριότητα, ενημέρωσε τους πολίτες και συμβούλεψε την Πολιτεία.

3. Η προστασία της χρηματοπιστωτικής σταθερότητας

Εκτός όμως από το συμβουλευτικό της ρόλο στη διαμόρφωση της οικονομικής πολιτικής, η Τράπεζα της Ελλάδος είχε αποφασιστικές αρμοδιότητες στη χάραξη της στρατηγικής για τον τραπεζικό τομέα, με σταθερή επιδίωξη τη διαφύλαξη της χρηματοπιστωτικής σταθερότητας.

Αν και η κρίση στην Ελλάδα ξεκίνησε από το δημόσιο τομέα, η μετάδοσή της στο τραπεζικό σύστημα ήταν αναπόφευκτη. Το τραπεζικό σύστημα επλήγη κατ' αρχάς από τις διαδοχικές υποβαθμίσεις της πιστοληπτικής ικανότητας του Ελληνικού Δημοσίου, που συμπαρέσυραν και τις διαβαθμίσεις των τραπεζών. Το γεγονός αυτό αφενός μείωσε την αξία των ενεχύρων που είχαν στη διάθεσή τους οι τράπεζες για δανεισμό από το Ευρωσύστημα και αφετέρου καθιστούσε ιδιαίτερα δύσκολη και ακριβή την πρόσβασή τους στη διατραπεζική αγορά, από την οποία σταδιακά αποκλείστηκαν. Με την αναδιάρθρωση του χρέους το 2012 η αξία των ομολόγων που είχαν στην κατοχή τους οι τράπεζες υπέστη μεγάλες περικοπές. Έτσι τα κεφάλαιά τους εξανεμίστηκαν ή και κατέστησαν αρνητικά. Παράλληλα η ύφεση οδηγούσε σε συνεχή διόγκωση των μη εξυπηρετούμενων δανείων, ενώ η περιρέουσα αβεβαιότητα ενθάρρυνε τη διαρροή καταθέσεων.

Για τη διαφύλαξη της χρηματοπιστωτικής σταθερότητας η Τράπεζα της Ελλάδος παρενέβη με πολλαπλές και στοχευμένες δράσεις . Θα επικεντρωθώ στις πιο σημαντικές.

Πρώτον, η Τράπεζα της Ελλάδος διασφάλισε την αδιάλειπτη παροχή ρευστότητας στο τραπεζικό σύστημα, στο βαθμό που απαιτήθηκε και με έκτακτη χρηματοδότηση. Η παροχή έκτακτης ρευστότητας κρινόταν ανά δύο εβδομάδες και το Διοικητικό Συμβούλιο της ΕΚΤ θα μπορούσε να τη διακόψει για διάφορους λόγους (έλλειψη ενεχύρων, χαμηλοί δείκτες κεφαλαιακής επάρκειας των τραπεζών, ελλιπής εφαρμογή του προγράμματος κ.λπ.). Χρειάζοταν επομένως σημαντική προετοιμασία των θέσεών μας και επίμονες παρεμβάσεις για να αποτραπούν αρνητικές εξελίξεις.

Δεύτερον, για να μη διαταραχθεί περαιτέρω η εμπιστοσύνη των καταθετών χρειαζόταν συνεχής εφοδιασμός του τραπεζικού δικτύου με χρηματικό απόθεμα, ώστε να μην εκδηλωθούν κρούσματα έλλειψης μετρητών σε τράπεζες και αυτόματα μηχανήματα. Στο κεφάλαιο 8 του βιβλίου, παρατίθενται για πρώτη φορά τα στοιχεία για την αύξηση της ζήτησης μετρητών και τη διαχείριση του χρηματικού από την Τράπεζα της Ελλάδος κατά τη διάρκεια της κρίσης, που νομίζω ότι θα διαβάσετε με μεγάλο ενδιαφέρον.

Τρίτον, χρειάστηκε να χαραχθεί μια στρατηγική για την ανακεφαλαιοποίηση, εξυγίανση και αναδιάρθρωση του τραπεζικού συστήματος. Σημείο εκκίνησης για τη στρατηγική αυτή ήταν η πρώτη διαγνωστική μελέτη που διεξήχθη με τη βοήθεια της BlackRock το 2011 και η μελέτη βιωσιμότητας των τραπεζών που ακολούθησε το 2012.

Η Τράπεζα της Ελλάδος προσέλαβε ξένους οίκους για να τη συνδράμουν στα έργα αυτά, με πρωταρχικό στόχο να εμπεδώσει διεθνώς την εμπιστοσύνη στην αντικειμενικότητα και ανεξαρτησία των εκτιμήσεων ως προς τις κεφαλαιακές ανάγκες των τραπεζών. Οι τέσσερις τράπεζες που αναδείχθηκαν βιώσιμες ανακεφαλαιοποιήθηκαν με έναν συνδυασμό ιδιωτικών και κρατικών κεφαλαίων. Οι μη βιώσιμες τράπεζες, που δεν κατάφεραν να βρουν ιδιωτικά κεφάλαια, εξυγιάνθηκαν χωρίς να χαθεί έστω και ένα ευρώ καταθέσεων. Συνολικά έγιναν δώδεκα εξυγιάνσεις τραπεζών, χρησιμοποιώντας τις διατάξεις ενός νέου νομοθετικού πλαισίου του 2011, στη διαμόρφωση του οποίου η Τράπεζα της Ελλάδος είχε κρίσιμη συμβολή.

Η αναδιάρθρωση του τραπεζικού συστήματος συνεχίστηκε με την απορρόφηση θυγατρικών ή υποκαταστημάτων ξένων τραπεζών από μεγάλες ελληνικές τράπεζες. Έτσι, φτάσαμε στο 2014 με τέσσερις μεγάλες τράπεζες και δύο-τρεις μικρότερες, από 20 περίπου που είχαμε στην αρχή της κρίσης.

Το 2013 ζητήθηκε από τη BlackRock η διεξαγωγή νέας διαγνωστικής μελέτης. Με βάση τα αποτελέσματα της νέας αυτής άσκησης, η Τράπεζα της Ελλάδος επικαιροποίησε τις κεφαλαιακές ανάγκες των τραπεζών.

Η αξιοπιστία της άσκησης και η εμπιστοσύνη των αγορών τεκμαίρονται από την επιτυχία των πρόσφατων αυξήσεων μετοχικού κεφαλαίου, που διενήργησαν οι τέσσερις συστημικές τράπεζες μέσα σε χρονικό διάστημα δύο μόλις μηνών, προσελκύοντας το ενδιαφέρον διεθνών επενδυτών. Οι δύο από τις τέσσερις κάλυψαν μάλιστα όχι μόνο τις κεφαλαιακές απαιτήσεις που προέκυψαν από την άσκηση προσομοίωσης, αλλά και τα κεφάλαια που απαιτούνταν για την επαναγορά των προνομιούχων μετοχών.

Η συμβολή της Τράπεζας της Ελλάδος στη διαφύλαξη της χρηματοπιστωτικής σταθερότητας και στην αναδιάρθρωση του τραπεζικού τομέα κρίνεται βεβαίως εκ του αποτελέσματος. Χάρη στις ενέργειες της Τράπεζας και στη στήριξη που παρείχε το Ευρωσύστημα με κρίσιμης σημασίας αποφάσεις του, οι τράπεζες συνέχισαν να λειτουργούν εύρυθμα, ακόμη και στις περιόδους γενικευμένης αβεβαιότητας. Αποτράπηκε έτσι μια ανοικτή τραπεζική κρίση, που θα είχε άμεση επίπτωση και ως προς την πορεία της χώρας εντός ή εκτός της ζώνης του ευρώ. Συγχρόνως, το τραπεζικό σύστημα, παρά τις μεγάλες ζημιές που υπέστη, αντιμετώπισε αποτελεσματικά τα προβλήματά του και αναδιατάχθηκε σε στέρεες βάσεις με την ενεργό καθοδήγηση της Τράπεζας της Ελλάδος ως εποπτικής αρχής.

Συνοψίζοντας, στο βιβλίο περιγράφονται οι προσπάθειες της χώρας – άλλοτε επιτυχείς κι άλλοτε ανεπιτυχείς – οι μεταπτώσεις, οι κίνδυνοι, τα επιτεύγματα και οι καθυστερήσεις που χαρακτήρισαν την ταραχώδη και πολυκύμαντη περίοδο 2008-2013. Ελπίζω ότι αυτή η εξιστόρηση θα χρησιμεύσει στον ιστορικό του μέλλοντος που θα ασχοληθεί με τη συγκεκριμένη περίοδο.

Ολοκληρώνοντας θα ήθελα να θυμίσω ότι η Τράπεζα της Ελλάδος χρειάστηκε τα τελευταία χρόνια να αντιμετωπίσει ιστορικά πρωτόγνωρες συνθήκες, που απαιτούσαν ταχύτατες αποφάσεις, δύσκολους και λεπτούς χειρισμούς. Σ' αυτό το βαρύ καθήκον η Τράπεζα ανταποκρίθηκε «ξεπερνώντας και τον εαυτό της», χάρη στην εργατικότητα, το ήθος και την αφοσίωση του προσωπικού της. Σε εσάς λοιπόν,

την οικογένεια της Τράπεζας της Ελλάδος, που σηκώσατε επιτυχώς ένα μεγάλο βάρος, θα ήθελα να απευθύνω ένα μεγάλο ευχαριστώ και να σας αφιερώσω αυτό το βιβλίο.